

ARTICLES CENTRALS

El repte del canvi en construir pau

María Victoria Llorente / Sergio Guarín / Angela Rivas

Directora executiva de la fundació Ideas para la Paz (FIP) / Coordinador del l'àrea de postconflicte y construcció de pau de la FIP / Coordinadora de l'àrea de sector empresarial, conflicte i construcció de pau de la FIP.

Una vegada més, com ja va succeir en altres ocasions al llarg dels últims trenta anys, el Govern colombià i la guerrilla de les FARC han iniciat un procés de diàleg orientat a posar fi al conflicte armat del nostre país. No es tracta d'un tema menor. Encara que en el panorama nacional hi ha qui s'oposa a aquesta iniciativa i promou incerteses i ombres sobre els seus procediments i resultats, és innegable que la pau és l'anhel principal de la majoria dels colombians i el nostre major imperatiu moral.

Tanmateix, en aquesta ocasió, i a diferència de processos anteriors, diferents veus han insistit en la distància que existeix entre la firma d'un possible acord i el procés mateix de construcció de pau, i han assenyalat la importància d'aquest segon concepte en la definició del futur del nostre país. El propi comissionat de pau, Sergio Jaramillo, ha assenyalat en diversos escenaris que després de la subscripció d'un acord amb les FARC vindrà un període de *transició o reconstrucció*, en el desenvolupament del qual el país es jugarà veritablement la possibilitat de superar l'estat actual de les coses (Jaramillo, 2013).

Quins elements hem de tenir llavors presents perquè la *transició* sigui l'inici d'un capítol de pau i no el preàmbul d'un altre cicle de violència i conflicte? Respondre a aquesta pregunta requereix reconèixer, inicialment, tal com ha proposat James Robinson, que els problemes del nostre país no són ni el narcotràfic ni les guerrilles, sinó que s'enfonsen en arrels molt més profundes (Robinson, 2013). En aquest sentit, el període de *transició* serà una oportunitat per transformar fenòmens fonamentals de tipus

històric i, si es vol, més estructural.

“ El període de transició serà una oportunitat per transformar els pactes institucionals que determinen el govern i la gestió de la realitat territorial a Colòmbia ”

Ineludible serà llavors transformar els pactes institucionals que determinen el govern i la gestió de la realitat territorial a Colòmbia. Aquests pactes, d'acord amb Robinson (2013), no són gaire diferents als de les èpoques colonials. En virtut d'aquests, les elits nacionals van delegar a estructures de poder regionals el control de les perifèries sota un acord tàcit segons el qual els recursos d'aquestes perifèries els pot administrar el poder local sempre i quan no es desafiï l'estructura general de dominació del centre. L'efecte evident d'aquest pacte és la instal·lació d'una institucionalitat de depredació i menyspreu del bé comú que es reproduïx sense aturador, i que constitueix el caldo de cultiu perfecte per a la corrupció, la violència i la il·legalitat. Això és a què Robinson i Acemoglu han anomenat institucionalitat extractiva (Robinson & Acemoglu, 2012).

L'imperi de la institucionalitat extractiva en la realitat de les regions colombianes és evident, tal com han apuntat García Villegas i el seu grup (García Villegas, García Sánchez, & Rodríguez-Raga, 2011), en les fissures existents entre les regles definides en el paper i les dinàmiques que marquen la quotidianitat. Fissures que, sigui dit de passada, són encara més notòries en municipis que estan marcats pel conflicte armat. En efecte, si bé la nostra normativitat estableix amb claredat els objectius essencials de l'Estat i les funcions que han d'exercir les autoritats del nivell territorial, hem de reconèixer que la capacitat efectiva de coordinació de la vida social que tenen aquestes autoritats, i particularment aquelles de tipus civil, està restringida per un sistema en el qual els poders de facto, moltes vegades mitjançant la violència, determinen el dia a dia quotidià, i amb això limiten l'exercici de la ciutadania i gaudir dels drets ciutadans.

Què implica, aleshores, apostar per una transformació d'aquesta naturalesa? Un canvi en aquest ordre d'idees implica precisament revertir i desafiar aquests pactes de gestió i administració del territori i consolidar el que Robinson ha anomenat *institucions inclusives* i García Villegas, recordant a Michael Mann, imperi del *poder infraestructural*. Això implica trencar els cercles viciosos que condueixen a la creació d'un poder il·limitat, a una enorme desigualtat en la riquesa i a una absència d'ens de control contra els abusos de poder (Robinson & Acemoglu, 2012, pàg. 403) i, en el seu lloc, desencadenar cercles virtuoses on hi hagi una distribució més pluralista del poder polític i de la riquesa en la societat (Robinson & Acemoglu, 2012, pàg. 362-363). En altres paraules, hem de crear entorns en els quals els actors territorials, en lloc de jugar un paper en les dinàmiques de depredació i destrucció de la cosa pública, desenvolupin les seves funcions generant i distribuint benestar. Es tracta de pactes en els quals l'Estat és capaç d'exercir control legal a través d'institucions robustes i tècniques amb presència i eficàcia a nivell territorial.

**“ Hi ha dos passos inicials que són necessaris.
Un, que l'ha de donar el govern i que fins ara
l'hem trobat a faltar, i l'altre, que podem
començar junts de manera immediata. ”**

Si acceptem el que hem mencionat anteriorment, hem de començar a discutir com té lloc aquesta transformació. D'altra manera, la nostra noció de construcció de pau quedarà lligada a un discurs genèric amb poques eines per a l'acció. Des de la nostra perspectiva, cal fer dos passos inicials. Un, que l'ha de donar el govern i que fins ara l'hem trobat a faltar, i l'altre, que podem començar junts de manera immediata.

Sobre el primer pas direm que una transformació com la que aquí plantejem requereix un lideratge fort i positiu, de tipus transformacional, per part del cap d'estat. És indispensable un missatge sense ambigüitats que faciliti als colombians entrar en el desconegut. Perquè tot canvi genera por i incertesa, propicia ansietat i posa a prova la capacitat dels qui l'impulsen malgrat les dificultats. Com a societat, necessitem

inspiració i confiança, necessitem trencar la inèrcia; necessitem deslligar-nos de les càrregues que implica el passat, abandonar el lloc on ens sentim segurs i arriscar-nos a construir una realitat millor per a tots (Kotter, 2012).

Sobre el segon pas, considerem que el que ha proposat el Comissionat de Pau és fonamental. Des de la seva perspectiva, aquest procés de transició no només implica enormes esforços per enfortir l'Estat a les regions i reivindicar el sentit de la ciutadania més enllà de la nostra zona andina, sinó que també requereix l'obertura d'espais de debat obert i constructiu entre opinions i alternatives diferents. És crucial que els actors regionals, que fins a cert punt han estat ostatges del centralisme i de la coerció, exerceixin el seu paper com a subjectes de desenvolupament i reconciliació, i que generin acords sobre el destí econòmic, polític i social que requereixen les regions de Colòmbia. Però no es tracta de converses en les quals cada u defensa l'interès del seu sector. Es tracta de diàlegs de construcció conjunta, en els quals la pregunta fonamental és: Què està disposat a aportar cada u perquè, des del seu lloc social, econòmic i polític, es creï una nova realitat al territori?

En aquest sentit, el postconflicte s'entén com un gran canvi impulsat des de la base i amb la participació dels territoris. No és una partitura llesta per interpretar. No és un conjunt de reformes grandiloqüents per conservar l'ordre establert ni un intent d'integrar una sèrie de grups que atempten contra l'estabilitat de l'Estat en aquest ordre (per alguns casi perfecte). És un *ensemble* de veus i interessos que fa falta propiciar. Aquest esforç requerirà persistència, acompanyament, imaginació i, sobretot, molta generositat. Generositat, sí, perquè en aquesta reconstrucció de país cal estar disposat a donar, lliurar i sacrificar una part de la comoditat que hem obtingut acostumant-nos a viure enmig de la violència.

Bibliografía

DNP. (2006). *Diagnóstico de la política de desmovilización y reincorporación de ex miembros de los grupos al margen de la ley 2002 -2006: oportunidades y retos para el futuro*. Bogotá: Departamento Nacional de Planeación.

García Villegas, M., García Sánchez, M., & Rodríguez-Raga, J. C. (2011). *Los estados del país. Instituciones municipales y realidades locales*. Bogotá: Dejusticia.

Jaramillo, S. (14 de Mayo de 2013). Transición en Colombia ante el proceso de paz y la justicia. *El Tiempo*.

Kotter, J. (2012). *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.

López, C. (2013). Tras medio siglo de intentos para “llevar Estado a las regiones”, ¿qué deberíamos preguntarnos? ¿cómo podríamos avanzar? *Investigación Fundación Arco Iris*. Bogotá.

Ministerio de Defensa. (2013). *Logros de la Política Integral de Seguridad y Defensa para la Prosperidad*. Bogotá: Grupo de Estudios Estratégicos.

Ramírez, A. (. (2004). *Conflicto y seguridad democrática en Colombia. Temas críticos y propuestas*. Bogotá: Fundación Social – FESCOL.

Rettberg, A., Camacho, A., Chaux, E., Garcia, A., Iturralde, M., Sánchez, y otros. (2002). *Preparar el futuro: Conflicto y post-conflicto en Colombia*. Bogotá: Fundación Ideas para la Paz y Universidad de los Andes.

Robinson, J. (2013). Colombia: Another 100 Years of Solitude? *Current History*, 43-48.

Robinson, J., & Acemoglu, D. (2012). *Por qué fracasan los países: los orígenes del poder, la prosperidad y la pobreza*. Bogotá: Planeta.

Fotografía : Sol Robayo / CC BY / Desaturada.

© Generalitat de Catalunya